

dr hab. Piotr Ugniewski, prof. ucz.

Wydział Historii

Uniwersytetu Warszawskiego

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 12.12.22	Znak: mail
Ref:	Za:

Warszawa, 07.12.2022

wp. 14.12.22
p. Ugniewski
P

Recenzja osiągnięć naukowych dr Ewy Zielińskiej w postępowaniu o nadaniu jej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie Historia.

Doktor Ewa Zielińska ukończyła studia magisterskie na kierunku historia w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Następnie, studia doktoranckie w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, gdzie w roku 2005 obroniła rozprawę doktorską nt. „Rzeczpospolita wobec zbliżenia rosyjsko-austriackiego na początku lat osiemdziesiątych XVIII w. Sprawy barona Karla Juliusa i biskupa Kajetana Sołtyka”, napisaną pod naukowym kierunkiem prof. dra hab. Wojciecha Kriegseisena.

W tym samym 2005 roku została zatrudniona w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie w Zakładzie Badań Źródłoznawczych i Edytorstwa na stanowisku adiunkta. Na stanowisku tym dr Ewa Zielińska pracuje po dzień dzisiejszy.

W okresie od obrony rozprawy doktorskiej do chwili bieżącej opublikowała w formie krytycznej pięć tomów źródeł dyplomatycznych odnoszących się do polityki króla Stanisława Augusta Poniatowskiego wobec Rosji. W tym cztery tomy we współpracy z innymi badaczami, a jeden opracowany samodzielnie.

Ponadto, doktor Ewa Zielińska ogłosiła cztery artykuły: dwa w wiodących polskich czasopismach naukowych, a dwa w monografiach zbiorowych. Cztery dalsze jej artykuły zostały przyjęte do druku.

Doktor Ewa Zielińska opublikowała trzy recenzje naukowe, a czwarta została zaakceptowana do publikacji przez redakcję czasopisma. Sporządziła również wewnętrzną recenzję wydawniczą tomu *Correspondance de Stanislas-Auguste avec Luigi Malabaila di Canale (1765-1773)*, oprac. Jakub Bajer, Warszawa 2020.

Doktor Ewa Zielińska dwukrotnie występowała na międzynarodowych konferencjach naukowych – w roku 2016 w Warszawie i w roku 2021 w Wilnie. W wykazie swych osiągnięć pominęła udział w kolejnej konferencji międzynarodowej nt. „Po co nam niepodległość? Konferencja w związku z 250. Rocznicą I rozbioru Rzeczypospolitej”, 22 czerwca 2022 na Zamku Królewskim w Warszawie, na której wygłosiła wystąpienie nt. „O naciskach Rosji na Stanisława Augusta w przededniu sejmu rozbiorowego w świetle raportów Jakuba Psarskiego”.

Badaczka była również wykonawcą w projekcie, który uzyskał finansowanie Narodowego Centrum Nauki, zatytułowanym „Edycja źródeł dyplomatycznych do panowania Stanisława Augusta” realizowanym w latach 2012-2017 pod kierunkiem dra Adama Danilczyka (DEC- 2011/03/D/H53/03643).

Habilitantka należy do Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym, biorąc udział w różnych jego naukowych i popularyzatorskich przedsięwzięciach, jak na przykład wystąpienie nt. „Sejm 1776 roku w świetle relacji Ottona Magnusa von Stackelberga”, w ramach ostatniego, czwartego Kongresu PTBnWO w Toruniu w dniach 14-16 września 2022.

Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Doktor Ewa Zielińska jako główne osiągnięcie w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego zadeklarowała edycję źródłową pt. *Entretiens du roi Stanislas-Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg (1776)*, Warszawa 2020. Habilitantka jest autorką jej opracowania i komentarzy do niej.

Oceniana publikacja liczy 232 strony, z czego wstęp zawiera się na 57 stronach. Ten ostatni składa się z trzech części: właściwego wstępu, uwag edytorskich oraz tekstu o Rzeczypospolitej w polityce rosyjskiej u progu sejmu 1776.

Część główna to edycja 91 zapisów rozmów ostatniego króla Rzeczypospolitej i rosyjskiego ambasadora, dokonana na podstawie minuty, przechowywanej w Bibliotece PAN/PAU w Krakowie, pod sygnaturą 1649. Poszczególnym zapisom towarzyszą komentarze objaśniające poszczególne sprawy poruszone w każdej rozmowie oraz przypisy

tekstowe i merytoryczne, często identyfikujące osoby, ale także miejsca wymienione w zapisach. Po nich następują cztery załączniki: trzy list króla do Stackelberga i jeden ambasadora do Stanisława Augusta. Wszystkie pochodzą z lutego 1776 roku, gdy rosyjski ambasador przebywał na dworze w Petersburgu. Mówi się o nich w *Entretiens*, ale bez streszczenia zawartości. Z tego względu Autorka zdecydował się dołączyć ich edycje na podstawie oryginałów zachowanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych, w Zbiorze Popielów, pod sygnaturą 172.

Tom zamyka wykaz skrótów, bibliografia oraz indeks osobowy i geograficzny.

Przedstawiony do oceny jako osiągnięcie naukowe tom w pełni na takie miano zasługuje. Podjęcie się przez doktor Ewę Zielińską jego opracowania nie jest dziełem przypadku. Przeciwnie, wynika to bowiem z całego jej dorobku. W ostatnim dwudziestoleciu Autorka skoncentrowała swoje prace badawcze na relacjach politycznych pomiędzy Rzeczpospolitą a imperium rosyjskim. Dotyczyły one przede wszystkim lat pomiędzy pierwszym rozbiorem a początkiem obrad Sejmu Wielkiego. Podstawą tych badań stały się, siłą rzeczy, źródła proveniencji dyplomatycznej. W wyniku tych prac dr Ewa Zielińska stała się wysokiej klasy ekspertem w zakresie wiedzy o formie i treści tych świadectw.

Część wstępu zatytułowana *Rzeczpospolita w polityce rosyjskiej u progu sejmu 1776* stanowi syntetyczną monografię relacji polsko-rosyjskich od zakończenia sejmu rozbiorowego w maju 1775 do zawiązania konfederacji w Radzie Nieustającej, co bezpośrednio poprzedziło inaugurację sejmu 26 sierpnia 1776. To wnikliwe studium oparte zostało na dobrze dobranej i wyzyskanej historiografii, w tym w szczególności na pracach Jerzego Michalskiego. Jego oryginalność wynika jednak, oczywiście, z wykorzystania źródeł drukowanych, a przede wszystkim rękopiśmiennych. Z tych ostatnich najważniejsze, pomijając treść samych *Entretiens*, to materiały rosyjskie pochodzące z Moskwy (ArchivVnešniejPolitikiRossijskoj Imperii, Fond 79 i 80). W zespołach tych przechowywana jest korespondencja ambasadora Stackelberga z szefem rosyjskiej dyplomacji Nikitą IwanowiczemPaninem. Autorka pracowała nad ich odpisami sporządzonymi przez Zofię Zielińską i Łukasza Kądziałę dla Jerzego Michalskiego. Ten ostatni badacz nosił się z zamiarem napisania monografii sejmu 1776 – sejmu o wielkim znaczeniu dla sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Rzeczypospolitej po I rozbiore. Dzieła tego nie dane mu było ukończyć, ale pozostawił po sobie serię poświęconych latom 1775-1776 artykułów. Studium dr Ewy Zielińskiej, w ocenianym tomie, pozwala w pewnym zakresie wypełnić ten brak.

Z ustaleń Autorki wynika, że dla Rosji doprecyzowanie ustroju i prerogatyw Rady Nieustającej oraz ustanowienie jej pełnej zwierzchności nad innymi instytucjami nie było priorytetowym celem. Było nim natomiast domknięcie operacji rozbiorowej przez doprowadzenie do ratyfikacji przez sejm demarkacji granic z trzema mocarstwami. Zniuansowana analiza kontaktów ambasadora z centralą w Petersburgu doprowadziła Autorkę do konstatacji, że zgoda Stackelberga na skonfederowanie sejmu w roku 1776 stanowiła swego rodzaju przekroczenie jego uprawnień, co jednak zostało później milcząco zaaprobowane przez Katarzynę II. Ewa Zielińska sądzi, że rosyjska władczyni nie była z tego rozwiązania zadowolona i to negatywne dla niej doświadczenie wpłynęło w następnych latach na utrzymywanie wolnego trybu sejmów aż do roku 1788. W omawianym studium doktor Ewa Zielińska pokazuje mechanizm relacji Stanisława Augusta ze współrządzającym z nim rosyjskim ambasadorem, którego odbiciem były zapisy w *Entretiens*, oraz ukształtowania się podstawowej metody sprawowania przez tego ostatniego kontroli nad Rzeczpospolitą dzięki utrzymywaniu równowagi pomiędzy dworem a opozycją.

Omawiane tu studium tworzy wraz z komentarzami do kolejnych *Entretiens* rodzaj „monografii edytorskiej”, jak sama nazywa swoje osiągnięcie naukowe Habilitantka. O ile bowiem narracja części wstępnej kończy się wraz z początkiem sejmu, to komentarze odnoszą się także do czasu jego trwania aż do końca roku 1776. Taką metodę opracowania i prezentowania treści *Entretiens* doktor Ewa Zielińska wypracowała wraz Dorotą Dukwicz, podczas gdy obie badaczki opracowywały edycję tomu *Entretiens* dla lat 1773-1775, opublikowanego w roku 2017.

Tekst każdego z numerowanych zapisów rozmów króla ze Stackelbergiem poprzedza komentarz oznaczony literą alfabetu. Odnosi się ona do figurującego w źródle literowego oznaczenia poszczególnych zagadnień rozmowy. Komentarz więc rozwija i objaśnia tematy będące przedmiotem rozmowy. Uzbrojony w takie narzędzie czytelnik zdecydowanie lepiej rozumie treść zapisów rozmów. W komentarzach doktor Ewa Zielińska zrezygnowała z odsyłaczy do dorobku historiografii, które towarzyszyły wstępowi. Wskazuje jednak bazę źródłową swojej wiedzy, którą stanowią edycje źródeł (np. SIRIO), a przede wszystkich zespoły archiwalne przechowywane w Polsce i Rosji.

Obie badaczki zdecydowały się na publikację *Entretiens* z zachowaniem oryginalnego języka tych źródeł. Zasady ich edycji zostały drobiazgowo omówione w omawianym tomie. Natomiast wstęp, komentarze, przypisy, wykaz skrótów opracowano w języku polskim. Podobnie jak zastosowano to w trzech tomach (tu brak jednak komentarzy i wykazu skrótów)

edycji korespondencji Stanisława Augusta z Augustynem Debolim, których współwydawcą była Habilitantka. Ewa Zielińska wybrała zatem inne rozwiązanie niż Zofia Zielińska – edytorka korespondencji króla z Katarzyną II i jej współpracownikami. Ten ostatni tom opublikowano w roku 2015 wyłącznie w języku francuskim, aby, jak się zdaje, umiędzynarodowić jego naukowy obieg. Z podobnego założenia wyszedł też chyba Jakub Bajer, wydając, w tym samym roku co Ewa Zielińska *Entretiens (1776)*, listy Stanisława Augusta i hrabiego di Canale.

Drobiazgowe i rzetelne opracowanie *Entretiens* dla lat 1773-1776 doprowadziło obie wspomniane wyżej badaczki do zrewidowania dotychczasowej opinii historiografii na temat charakteru tych źródeł. Traktowano je dotąd jako osobiste notatki Stanisława Augusta prowadzone na bieżąco po spotkaniach ze Stackelbergiem. Okazało się jednak, że był to rodzaj kancelaryjnej pomocy, sporządzanej na potrzeby królewskiego Gabinetu. Zresztą podobne zapisy stosowano w odniesieniu do spotkań króla z innymi osobami. Zwykle stanowiły efekt zapisów streszczeń rozmów i dokumentów dokonywanych przez różne osoby. Niekiedy przepisywano dosłowne dialogi, które notował rzeczywiście sam Stanisław August. Jego rola polegała też na ostatecznej weryfikacji minuty *Entretiens* dla każdego rocznika. Badaczki stwierdziły bowiem, że taka minuta była następnie podstawą sporządzenia czystopisu, którego egzemplarze dla niektórych okresów udało im się odnaleźć w polskich archiwach.

Ustalenia te pozwalają nam wzbogacić naszą skromną do tej pory wiedzę o funkcjonowaniu królewskiego Gabinetu, co nie jest bynajmniej uprawianiem przyczynkarstwa, a przeciwnie stanowi ważny wkład do badania początków nowożytnej administracji i biurokracji w Polsce.

Ocena pozostałych publikacji naukowych Doktor Ewy Zielińskiej

Bardzo ważną część dorobku naukowego Habilitantki tworzą pozostałe cztery tomy edycji źródłowych. Tom zawierający *Entretiens* z lat 1773-1775 bardzo przypomina tom, zadeklarowany przez Habilitantkę jako osiągnięcie naukowe, który został już omówiony wyżej. Można tu dodać tylko, że komentarze w tomie obejmującym rok 1776 są obszerniejsze, bowiem braki w historiografii dotyczącej okresu wokół sejmu 1776 są

dotkliwsze niż w odniesieniu do czasu sejmu rozbiorowego, jak słusznie twierdzi doktor Ewa Zielińska.

Pozostałe trzy tomy, zawierające edycję korespondencji Stanisława Augusta z *chargé d'affaires* w Petersburgu Augustynem Debolem w latach 1780-1782, ukazały się w latach 2012-2017 we współpracy z Adamem Danilczykiem. Pod jej tytułem kryją się także listy Debolego i od kolejnych szefów królewskiego Gabinetu Jacka Ogrodzkiego i Adama Cieciszowskiego. Wybór do edycji tej wymiany listów należy uznać za bardzo trafny i w pełni zgodny z kompetencjami badawczymi Habilitantki, które wskazałem już wyżej w związku z oceną osiągnięcia naukowego. Waga relacji Polski Stanisławowskiej-Rosją nie wymaga uzasadnienia. Szczególnego znaczenia nabiera więc znajomość korespondencji polskiego monarchy z jego przedstawicielem nad Nową. Badaczka słusznie podkreśla rosnące z czasem zaufanie Stanisława Augusta do Debolego i wzmagającą się szczerą wymianą myśli i poglądów.

Każdy z trzech tomów uzbrojony jest we zwięzły wstęp, wprowadzający w materię korespondencji z danego roku. W tomie trzecim zawarto także aneks- spis załączników znajdujących się w korespondencji Stanisława Augusta i Augustyna Debolego. Wydane w języku oryginału listy opatrzone są, oprócz wstępu, polskojęzycznymi przypisami tekstowymi oraz indeksem osobowym i geograficznym. Wydawcy przyjęli taką formę prezentacji ich trudu ze względu na założonego adresata. „Rezygnujemy z przypisów objaśniających wydarzenia występujące w tekście – deklarowali Ewa Zielińska i Adam Danilczyk. Przemawia za tym fakt, że publikacja skierowana jest do fachowców, badaczy zajmujących się historią czasów panowania Stanisława Augusta. Im ogólne wyjaśnianie poruszanych w korespondencji faktów nie jest potrzebne, nam zaś zabrałoby zbyt dużo czasu, a włożony w to wysiłek i tak nie zagwarantowałby zadawalających efektów.” (Wstęp do t. z 2012 r., s. 19). Warto jednak zauważyć, że opracowując *Entretiens*, doktor Ewa Zielińska, początkowo wraz z Dorotą Dukwicz, a następnie samodzielnie, poszła w inną stronę. Model edycji objawiony w ostatnim tomie *Entretiens* jest dużo bogatszy dzięki rozbudowanym komentarzom i naukowemu aparatowi i zbliża się rzeczywiście do formy nazwanej przez Ewę Zielińską „monografią edytorską”. W jego wypadku granica pomiędzy klasyczną edycją źródłową a monografią zaciera się. Myślę, że jest to bardzo ciekawa koncepcja formalna, wymagająca jednak erudycji najwyższej próby, którą odznacza się właśnie Ewa Zielińska.

Opublikowane przez Ewę Zielińską artykuły pozostają w bliskim związku z jej dokonaniem edytorskimi, które należy uznać za rdzeń jej naukowego dorobku. Widać to w

szczegółności na podstawie artykułu opisującego relacje pomiędzy treścią *Entretiens* a *Mémoires* Stanisława Augusta („*Entretiens*” Stanisława Augusta z ambasadorem rosyjskim Ottonem Magnusem von Stackelbergiem i „*Mémoires*” ostatniego króla Rzeczypospolitej, „*Studia Źródłoznawcze. Commentationes*”, t.56, 2018, s. 91-103). Na podstawie przeprowadzonych porównań Habilitantka określiła to pierwsze źródło jako szkielet chronologiczny i treściowy tego drugiego. Stwierdziła ponad wszelką wątpliwość, że zamieszczone w pamiętnikach Stanisława Augusta dialogi ze Stackelbergiem zostały przepisane przez monarchę z *Entretiens*. Artykuł stanowi więc istotne wzbogacenie naszej wiedzy o procesie spisywania przez polskiego monarchę swoich wspomnień, a właściwie należałoby powiedzieć dziejów własnego panowania. Można go uznać za ważny głos na temat tego świadectwa w dyskusji naukowej, która pojawiła się po ukazaniu się dziesięć lat temu pełnej edycji *Mémoires* ostatniego króla Rzeczypospolitej.

Podobny źródłoznawczy charakter ma artykuł Ewy Zielińskiej poświęcony oficjalnemu, drukowanemu diariuszowi sejmu roku 1776 (*Problem cenzury w sejmowych diariuszach drukowanych epoki stanisławowskiej na przykładzie diariusza sejmu 1776 r.*, przyjęty do druku w „*Studiach Źródłoznawczych*”). Habilitantka porównała go z innymi źródłami, w tym drukowanymi mowami posłów. Z analizy tej wyniknął wniosek o dużym wpływie propagandy Stanisława Augusta na zapis diariusza sejmowego, sporządzonego przez sekretarzy sejmowych, będących jednocześnie pracownikami królewskiego Gabinetu. Artykuł ten stanowi więc również wkład do dziejów tej ostatniej instytucji.

Dowodem głębokiego zainteresowania doktor Ewy Zielińskiej relacjami polsko-rosyjskimi w latach 1773-1788 są jej dwa artykuły naukowe o komisji delimitacyjnej, działającej w latach 1780-1781 w celu wytyczenie granicy polsko-rosyjskiej na terenach ukraińskich (*Sprawa polsko-rosyjskiej komisji granicznej w latach 1778-1780*, w: *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów Rzeczypospolitej XVIII i początków XIX wieku*, red. Urszula Kosińska, Dorota Dukwicz, Adam Danilczyk, Warszawa 2014, s. 339-368; *Działalność polsko-rosyjskiej komisji granicznej w latach 1780-1781*, przyjęty do druku w „*Kwartalniku Historycznym*”) Studia te pozwoliły Autorce ukazać aneksyjne apetyty faworyta Katarzyny II Grigorija Potiomkina oraz wykazać racjonalność i zasadność obaw Stanisława Augusta o kolejny rozbiór Rzeczypospolitej, nie powodowanych bynajmniej jego rzekomo wybujałą emocjonalnością. Jak w wymiarze lokalnym wyglądało nierównoprawne sąsiedztwo imperium i Rzeczypospolitej opisuje artykuł Ewy Zielińskiej na temat brutalnego zabójstwa przez Rosjan chorążego braclawskiego Romualda Strutyńskiego w jego własnym

domu (*Zabójstwo Romualda Strutyńskiego. Problematyka stacjonowania wojsk rosyjskich w Rzeczypospolitej za panowania Stanisława Augusta*, w: „*Skłócony naród, król niepewny, szlachta dzika*”? *Polska stanisławowska w świetle najnowszych badań*, red. Piotr Ugniewski, Warszawa 2020, s.259-282). To studium przypadku horrendalnej bezkarności sprawców Autorka umieściła w ramach szerszej refleksji o „dobro sąsiedzkich” stosunkach, tam gdzie w Rzeczypospolitej stacjonowały wojska rosyjskie. Podobnej problematyki lokalnej województw kijowskiego i bractawskiego, ale kluczowej dla stanu relacji polsko-rosyjskich, dotyczy artykuł Habilitantki o sądach pogranicznych w latach siedemdziesiątych XVIII w. (*Polsko-rosyjskie sądy pograniczne po pierwszym rozbiore - wybrane problemy funkcjonowania*, „*Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*” t. 54, 2019, z. 1, s. 59-73).

Po królewską korespondencję skierowaną do innego kręgu odbiorców sięgnęła doktor Ewa Zielińska w artykule, który ma ukazać się w czasopiśmie naukowym na Litwie. Dotyczy on obrazu postawy hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z jego paryskim agentem FilippoMazzeim. Niewątpliwie, korekty wymaga tytuł artykułu, w obecnym brzmieniu każący jedynie domyślać się, jaki zamiar przyświecał Autorce. Warto byłoby także pogłębić prezentację możliwych adresatów tej korespondencji Stanisława Augusta, a to wymagałoby szerszego przedstawienia jej nominalnego adresata oraz kręgu jego kontaktów i powiązań we Francji. Niżej podpisany byłby rad, gdyby jego artykuł o związkach króla z Mazzeim okazał się w tej mierze jakoś użyteczny Habilitantce (*FilippoMazzei au service de Stanislas-Auguste à Paris et à Varsovie (1788-1792)*, [w:] *Agliaboridelledemocrazimoderne. FilippoMazzei (1730-1816)* a cura di Renato Pasta, Biblioteca del XVIII secolo 33 „Settecento Italiano” serie diretta da Giuseppe Nicoletti e Renato Pasta, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma 2018, s. 119-135).

Doktor Ewa Zielińska jest także autorką kilku recenzji naukowych. Wszystkie one odznaczają się rzetelnością, wnikliwością i drobiazgowością. Wszystkie mają wydźwięk negatywny lub nawet bardzo negatywny. Wypada docenić odwagę Habilitantki w formułowaniu i wyrażaniu opinii, nie uleganie urokowi autorytetu oraz dbałość o eliminowanie błędów historiografii w trosce o jej dalszy rozwój.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, z przekonaniem oceniam zarówno osiągnięcie naukowe, jak i cały dorobek Doktor Ewy Zielińskiej bardzo wysoko. Dowodzi on znakomitego opanowania warsztatu edytora osiemnastowiecznych źródeł dyplomatycznych oraz wnikliwego analityka historii politycznej, szczególnie w zakresie kluczowych dla Rzeczypospolitej relacji z imperium rosyjskim w drugiej połowie XVIII wieku.

Stwierdzam zatem, że osiągnięcia naukowe Doktor Ewy Zielińskiej spełniają całkowicie wymagania określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 478) i wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych dyscyplinie Historia.

